

We tellen de Extra Echo's over de Nieuweweg in augustus niet mee als gewone editie (dus dit is nr. 3 i.p.v. 4.). Dat wil niet zeggen dat het geen succes was. Integendeel we zijn zeer tevreden over de tentoonstelling. We hadden de oplage van die Extra Echo's vergroot en toch is die editie uitverkocht.

Er is ook van de donateurs vrij veel vraag naar de digitale tentoonstellingsgids van de Nieuweweg van thans 176 pagina's. Dat is een werkdocument, dat niet af is maar al wel goed leesbaar. Interessant voor de belangstellende. U kunt het downloaden van onze website: <http://www.genootschapredichem.nl/Historische-gids-Nieuweweg.pdf>.

Door de privacywetgeving zijn we wat afgeremd op onze Facebookpagina. Maar dat is niet de enige reden voor minder actie daar. We hebben het eigenlijk te druk. Wij zijn blij met de komst van Irma als nieuw actief lid van onze club.

Even voorstellen*Irma van de Kamp-Hosmus*

Mijn naam is Irma van de Kamp Hosmus en ben geboren in Wageningen. Vanaf mijn tiende woon ik in Renkum. Ik ben getrouwd met Hans van de Kamp, we hebben samen twee zoons en tevens zijn we de trotse opa en oma van Sem. Een aantal jaren geleden maakte ik kennis met de enthousiaste leden van het Genootschap Redichem. Verenigingen waren uitgenodigd om een collage te maken van hun club. Ik raakte onder de indruk van de manier van werken onder een gezellige sfeer. Er werd mij toen al gevraagd om de groep te komen versterken, maar ik was nog te druk met werken. Sinds kort heb ik de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en wil ik mij graag inzetten voor het Genootschap Redichem. Ik ben zeer geïnteresseerd in de geschiedenis en verhalen van Renkum en haar inwoners en vind het belangrijk dat dit allemaal bewaard zal blijven.

Irma van de Kamp-Hosmus

Haar overgrootvader, van moeders-vaderskant, heette Willem Snoek, een welbekende naam in Renkum. Toch komt de naam van deze overgrootvader helemaal ergens anders vandaan. Dat verhaal hebben Fien Bos en Fien Peelen onderzocht en zij geven hiervan een samenvatting.

Willem Snoek

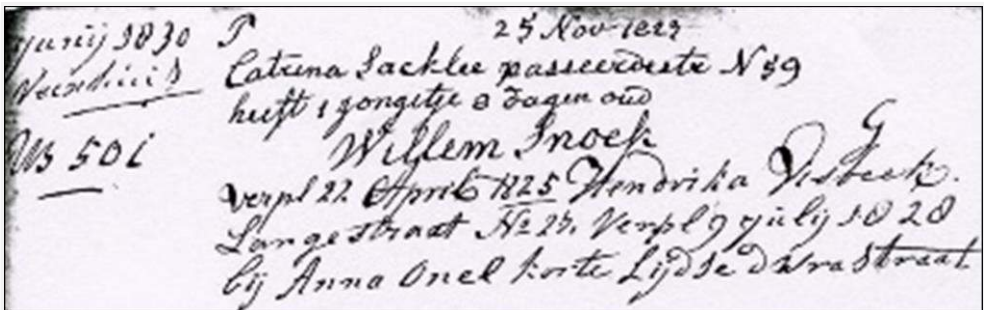
Het formele bestaan van “onze” Willem Snoek begint met het Proces Verbaal, op 25 november 1823, van een vondeling te Amsterdam. Voor de leesbaarheid is dat op de volgend pagina uitgetikt, een aandoenlijk document. Als de schatting van “agt dagen” correct is, is de baby dus op 17 november 1823 geboren en gevonden door een metselaar die niet kon schrijven.

Op dezelfde dag (25-11-1823) werd baby Willem “uitbesteed” aan de minnemoeder Catrina Sacklee, Passeerderstraat 9, Amsterdam. Op 29 november 1823 werd Willem ingeschreven in het geboorteregister van de stad Amsterdam.

De Namen van vondelingen

Maarten van der Meer schreef in Genealogie 2013 (Nr. 19, pp 8-11) een artikel over De namen van vondelingen. Daar lezen we: o.a. “Omdat bestaande familienamen om begrijpelijke redenen vermeden moesten worden, was de vinder of ambtenaar die het kind registreerde aangewezen op zijn eigen fantasie, wat soms zeer merkwaardige namen opleverde.

Voornamen: De voornaam was minder problematisch. Vaak schreven de ouders deze op een briefje dat ze bij hun kind staken en anders bood in katholieke streken de dagheilige uitkomst. De voornamen van vondelingen zijn grofweg te verdelen in twee categorieën. “Opgelegde namen” zijn door de ouders zelf op een briefje geschreven. “Logische namen” verwijzen naar de vondeling

Amsterdam Uitbestedingsboek van vondelingen naar minnemoeders mbt Willem Snoek 1823-1830

zelf, bijvoorbeeld naar de beiligendag waarop het kind te vondeling is gelegd, naar de vinder of naar een verzorger. Geen van deze 2 opties lijken van toepassing op “onze” Willem.

Achternamen: “Logische namen” verwijzen naar het kind zelf, of de omstandigheden waaronder het werd gevonden. In 2008 kreeg een jongetje dat werd gevonden langs het Wilhelminakanaal bij Oosterhout de naam Willem van Oosterhout.

“Fantastische achternamen” hadden niets te maken met het kind en getuigden vaak van weinig respect. In Amsterdam kwamen namen voor als Cornelis Strooppot, Antonia Aardbei, Dirkje Eijerkoek, Karel Krentebrood, Cornelia Sinaasappel, Hector Hippocrates, Dirk de Tweede en Abraham de Aarts-vader. Wat dit betreft had “onze Willem” nog geluk. In het voorjaar van 1823 kregen de vondelingen in deze stad vogelnamen: Arend Eend, Johan Godtvriet Gans, Johannes Rijger, Wilm Zwaluw, Jansie Wilhelmina Valk, Jacob Kanarie. Blijkbaar waren in het najaar de vissen aan de beurt: “onze” Willem werd een “Snoek”.

AALMOEZENIERSWEESHUIS DER STAD
AMSTERDAM
PROCES-VERBAAL

N 18 Litt P

Op heden den Vijfentwintigsten november 1823

S'avonds te ½ negen ure is door Johannes Oosterhoud

Gebracht aan Paulus Hendricus Pijpers waarnemende de functie van Poortier

in het Aalmoezeniers Weeshuis dezer Stad, overgegeven, en is in hetzelfde ingenomen een Kind, van het *Manlijk* geslacht oud, na *gissing agt dagen*; aan hebbende *De Volgende* kleederen, een *Hempje* een *Borstrokje* een *Doekje* twee *Mutjes* een *Flapje* een *Japonnetje* twee *Rode Baye Luyers* door denzelven *Johannes Oosterhoud* gevonden alhier op de *Prince Gragt* bij de *Spiegel Straat* op de stoep onder de bank voor het *Huys N*

S'avonds te half Negen ure.

Met geen berigt:

Zullende aan dit kind de naam gegeven worden van *Willem Snoek* waarvan dit Proces-Verbaal is opgemaakt, en door ons het voorschrevene op voorschrevenen dag, maand en jaar, is ondertekend. *P.H. Pijpers* *J.F. Rente Linsen* Regent van het Aalmoezeniers-Weeshuis te Amsterdam.

Dit x is het merk van Johannes Oosterhoud oud 29 jaar Metzelaar in de Palm Straat tussen de Brouwers Gragt en Dwarsstraat N 46 bekend niet te kunne Schrijven

Willem Snoek gedoopt

Op 30 november 1823 wordt Willem gedoopt in de Nieuwezijdskapel aan het Rokin door dominee Begeman in een hoogduitse dienst.

Na de alteratie van 1578 kwam de RK Kapel 'De Heilige Stede' (de heilige plaats) in protestantse handen. Zij gaven het de naam Nieuwezijdskapel. Deze was gevestigd aan het Rokin bij de Wijde Kapelsteeg. Sinds 1620 was de kapel bestemd voor Duitstalige gereformeerden. Het Almoezeniersweeshuis liet hier we-

DE NIEUWE ZUDS-KAPEL

Amsterdam Nieuwezijdskapel, prent ca 1900, L.W.R. Wenckebach, Collectie Stadsarchief Amsterdam

zen en vondelingen in groepsverband dopen.

Opnieuw “uitbesteed”

Uitbestede kinderen werden waarschijnlijk tegen pokken ingeënt.. Op 4 en 14 februari 1825 is Willem gevaccineerd. Misschien was dit ook ter voorbereiding op de volgende uitbesteding die volgde op 22 april 1825. Willem ging toen naar de minnemoeder Hendrika Visbeek, wonende aan de Langestraat 27 in Amsterdam.

Dit blijkt uit het uitbestedingenboek van vondelingen naar minnemoeders is vastgelegd welke vrouw dergelijke kinderen te verzorgen kreeg. In het geval van “onze” Willem blijkt dat hij tenslotte is uitbesteed, op 9 juli 1828, Anna Onel wonende aan de Korte Lijdse Dwarsstraat in Amsterdam.

J.Th. Engels heeft een studie gemaakt van de weeshuizen in Nederland en schrijft daarover in zijn boek “Kinderen van Nederland” o.a. het volgende in het hoofdstuk “Van Almoezeniersweeshuis tot Inrichting voor Stadsbestedelingen”. Dat gaat over de periode die kort vooraf ging aan de geboorte van “onze” Willem. Zo te lezen was het maar goed dat hij niet 10 jaar eerder te vondeling werd gelegd. *“Slechts één huis in Amsterdam neemt vondelingen op, het Almoezeniersweeshuis. Eerst gaat het nog om betrekkelijk geringe aantallen: in de eerste helft van*

de 18e eeuw gemiddeld 20 per jaar. Maar hier openbaart zich de nood aan het begin van de 19e eeuw: in 1808 zijn het er 540, in 1810 735 en in 1817 zelfs 855, terwijl er in dat jaar nog eens 240 verlaten kinderen worden opgenomen. Van die 855 overlijden er datzelfde jaar al 273, terwijl er in de negen volgende jaren nog 142 sterven, zodat bijna de helft het tiende levensjaar niet bereikt. Helaas geen uitzonderlijk verloop. ... probleem is nog dat de Franse wetgeving de meeste inkomstenbronnen van het weeshuis (zoals we zagen vooral indirecte belastingen) drooglegt. Het huis sluit deze periode af met enige tonnen schuld. Zelfs voor het rijke, en veel minder belaste Burgerweeshuis zijn de lasten zo hoog dat de stadsregering van 1778 tot 1793 met totaal f109.500 moet bijspringen, en van 1815 tot 1825 met nog eens f180.000.

...

In 1824 worden de weeskinderen uit het Aalmoezeniersweeshuis onder dwang naar Veenhuizen overgebracht. Door die nood gedwongen schakelt het voormalige Aalmoezeniersweeshuis, vanaf 1828 de Inrichting voor Stadsbestedelingen, geheel over op uitbesteding van de kinderen bij gezinnen.

Naar Veenhuizen

Vanaf hun 6e jaar werden de kinderen van het Aalmoezeniersweeshuis uitbesteed als “bestedeling” naar Veenhuizen. Dat gebeurde voor Willem, aldus het Uitbestedingsboek op 15 of 19 juni 1830. Hij was toen zes en een half jaar oud.

“De reis zou met een beurtschip van Amsterdam over IJ en Zuiderzee naar Zwartsluis en vervolgens naar Meppel plaats hebben. Van Meppel zouden de kinderen in

Amsterdam Aalmoezeniersweeshuis Kopergravure J Punt 1758 in W.F. van Voorst, Aalmoezeniersweeshuis en inrichting voor stads-bestedelingen 1 Januari 1666 - 1 Januari 1916 Uitgave Stadsdrukkerij Amsterdam.

Lith. Emrik & Binger, Haarlem

"De wees van Amsterdam" boekje door M C Rudolfs uitg De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd april 1993 Litho pp 29

een snik (zoo heeten de Drentsche trek-schuiten) langs de Smildevaart naar Assen en zoo langs de Kolonievvaart naar Veenhuizen vervoerd worden" zo lezen we in "De Wees van Amsterdam", een boekje, opnieuw uitgegeven na "uit stoffige archieven opgediept" te zijn. Het geeft een goede indruk hoe het 'reilen en zeilen' in de Maatschappij omstreeks de jaren 1850 ging. Het is goed mogelijk dat "onze" Willem dezelfde reis heeft gemaakt.

In het bestedingenboek staat geschreven dat "onze" Willem in "Junij 1830 na Veenhuis" gaat. Op diverse

websites van de Drenthse koloniën vinden we o.a. het volgende: *"Generaal Johannes van den Bosch is oprichter van de Maatschappij van Weldadigheid. Niet alleen minister van Staat, vertrouwen van Koning Willem I, Tweede Kamerlid en gouverneur generaal van Nederlands-Indië, maar ook een visionaire idealist die geloofde in de maakbare samenleving. Zijn gedachtengoed komt voort uit de Europese Verlichting. Nadat de Franse troepen van Napoleon uit ons land vertrokken waren, wilde Johannes van den Bosch een einde maken aan de verpaupering van met name de stedelijke bevolking. De kern van zijn oplossing bestond uit het bieden van huisvesting, werk, scholing en zorg binnen nieuw op te richten landbouwkolonien in Drenthe.*

Met carte blanche van Koning Willem I en diens zoon prins Frederik, die voorzitter en beschermheer van de Maatschappij van Weldadigheid wordt, sticht Johannes van den Bosch in 1818 de Proefkolonie Frederiksoord. Met veel steun uit zijn vooraanstaande netwerk in diverse steden in Nederland worden plaatselijke commissies gevormd, die geld zenden naar de Maatschappij van Weldadigheid en zorgen voor 'opzending' van armen naar de Koloniën. Tussen 1818 en 1840 telt de Maatschappij ca. 23.000 leden. Crowdfunding in 1818. (Bron: welkomtoenwelkomnu.nl)

In totaal richt de Maatschappij van Weldadigheid zeven Koloniën op. Proefkolonie Frederiksoord is de plek waar het bijzondere verhaal van de Koloniën van Weldadigheid is begonnen in 1818. Hier werden

de eerste koloniehuisjes gebouwd, waar arme gezinnen uit de grote steden de kans kregen op een beter bestaan. Wilhelmina-oord (Kolonie II, opgericht 1820-1822) sluit aan bij de oudste vrije kolonie, Frederiksoord. Ook Willemsoord ontstond in die tijd (Kolonie III, opgericht 1821-1823) als vrije kolonie.

Het was best een hard bestaan, het leven van de vrijwillige kolonisten in Drenthe. Het was hard werken, de dagindeling werd voor je bepaald, je was verplicht om naar de kerk te gaan en je was ook nog eens mijlener van je familie verwijderd. Bovendien werd je bij terugkeer in de stad met minachting begroet. Niet zo gek dus dat de vrijwil-

lige aanmeldingen na enige tijd uitbleven. De Maatschappij van de Weldadigheid ging daarom over naar gedwongen opnamen. En onder andere in Veenhuizen werd een dwangkolonie opgericht in 1823.

Veenhuizen vormde oorspronkelijk een veenontginningsdorp dat reeds wordt genoemd in 1381 als Veenhuysen. In 1823 veranderde het aanzien van het dorp volledig toen er drie grote gestichten voor bedelaars, landlopers en wezen werden gebouwd. In Veenhuizen was dus ook een kinderkolonie. Van Willem's leven in Veenhuizen tussen 1830 en 1842 hebben we helaas nog niets persoonlijks kunnen vinden. "Op donderdag 19

Bron: Wil Schackmann "De weeskinderen van de kinderkolonie in Veenhuizen (1824-1859). De Kinderkolonie." Uitgave 2016.

februari 1824 de eerste 92 ‘wezen, vondelingen en verlaten kinderen’. Het zouden er 98 geweest zijn, ware het niet dat zes kinderen voortijdig weggelopen cq. ontsnapt waren. Op 28 februari arriveert een tweede groep van 52 kinderen in Veenhuizen. Ze hebben lekker de ruimte, aangezien het inwonertal van de kinderkolonie op 1200 is bepaald... De weeskinderen waren veelal te jong om te kunnen werken, dus lag het accent in het kamp op onderwijs en opleiding. Voor de wat oudere kinderen (van middelbareschoolleeftijd) was er vlak bij Veenhuizen – in Klein-Wateren – een stuk land beschikbaar met gebouw waar ze een agrarische opleiding konden volgen, maar ook een opleiding tot bijvoorbeeld boekhouder,” zo lezen we in het boek van Wil Schackman. Dit laatste is voor “onze” Willem waarschijnlijk niet weggelegd geweest gezien de opmerking die we later lezen, nl. “dat hij gebrekkig leest en schrijft”. Ondanks de

goede intenties en de nieuwe inrichting had hij het naarmate hij ouder werd waarschijnlijk niet echt goed in Veenhuizen. Gretha Pama schreef in de NRC van 2016 o.a. het volgende:

“De overheid liet begin 19de eeuw armen, bedelaars en wezen werk verrichten in Drenthe. Vooral de wezen in Veenhuizen hadden het slecht. Bezuinigingen op weeshuizen moesten de economie opkrikken.

De kolonie Veenhuizen, drie gebouwen met slaapzalen van 4,7 bij 30 meter voor steeds 80 kinderen, huisvestte tussen 1824 en 1859 in totaal zo'n 8.600 wezen, op het hoogtepunt zaten er ruim 2.000. Zij werkten voor de kost, en leerden al doende voor landarbeider, dienstmeid of, vanaf het moment dat Veenhuizen een stoomspinnerij kreeg, voor fabriekswerker. Goede bedoelingen, zou je kunnen denken, en zo begon het plan ook. Maar aan de samenstelling van

“Smakelijk eten: brood met bonken” Afbeelding 1827 van “het eerste gesticht Veenhuizen” Collectie Atlas Van Stolk, in artikel NRC 28-10-2016

het aardappelbrood, een uitvinding van Johannes van den Bosch van de Maatschappij van Weldadigheid, valt ook de neergang van Veenhuizen af te lezen. Zo constateert een inspecteur al in 1829 dat voor het brood gebruik wordt gemaakt van de goedkoopste en slechtste soort aardappelen. Zolang de kinderkolonie bestaat is er kritiek op geur, kleur, smaak ('een zeer vies en walgelijke spijsze') en samenstelling. 'Was dat wel brood? Wat waren dat voor stukken die zich erin bevonden?' schreef een wees later. Al in 1827 tekende adjunct-directeur Janes Poelman op dat van de dan aanwezige 1.142 wezen er 579 niet kunnen werken omdat ze 'wegens hunne jonge jaren of lichaamsgebreken geheel onbekwaam zijn tot eenigen arbeid.'" (NRC 28-10-2016).

We zien hieronder dat Willem klein was, maar wel geschikt voor "landwerk".

Willem Snoek wordt militair

In 1842 wordt Willem, door de Regenten over de Stadsbestedelingen, ingeschreven in het Lotingsregister voor de Nationale Militie te Amsterdam. Willem blijft buiten dienst omdat hij te klein is. Met aantekening: 1 jaar.

In 1843 dient Willem een verzoek in tot ontslag uit Veenhuizen. Hij zegt te zullen "tragten een boerendienst te be-komen." De Directie acht

hem wel in staat om met landwerk zijn onderhoud te verdienen. Bij zijn staat van geestelijke ontwikkeling vermeldt men, dat hij gebrekkig leest en schrijft. Maar dan wordt Willem toch wel gedesigneerd (aangewezen) door de Militieraad en op 7 april 1843 wordt hij ingelijfd bij het 8e Regiment Infanterie Provincie Noord-Holland. Op 5 mei 1843: Willem gaat over naar het 6e Regiment Infanterie Provincie Noord-Holland.

Op 6 mei 1843, op wordt op de Ontslag en Kledingstaat van Veenhuizen vermeld dat Willem op 17 april is ingenomen en op 6 mei weer is afgegaan, omdat hij in militaire dienst is getreden. 1 Oktober 1843 is pas de

Regenten

Als vondeling kreeg je je naam van regenten, de heren kwamen daarvoor wekelijks bijeen. In het weeshuis sloegen ze niet op je tenten, men gaf je aan drie minnenmoeders te leen.

En toen je zes was achtten ze de tijd gekomen voor opzending naar het weldadige Veenhuizen. Het schip voerde je door grachten en sluizen, heeft iemand je toen bij de hand genomen?

Je blijft er heel je kindertijd en jonge jaren, totdat het tijd wordt voor de Nationale Militie. Regenten bepalen dan nog steeds je leven.

Je gaat in dienst en dankzij tropenjaren, kun je nog beginnen aan een normaal leven, los van regenten, met vrouw en zonen: drie!

Fien Peelen - Sonnet 771.Regenten - 17-11-2009

officiële ontslagdatum uit Veenhuizen door attestatie van Veenhuizen.

Naar Amsterdam

Per 15 juni 1843 is Willem Snoek in Amsterdam als lidmaat der Nederlandsche Hervormde Kerk ingeschreven. Hij bleef nog steeds onder toezicht van de Gemeente Amsterdam en moest zijn dienstplicht in de provincie Noord-Holland vervullen. De gemeente meldde hem in 1842 aan voor de Nationale Militie (aanmelding was verplicht). Hij werd toen nog niet ingeloot wegens 'te klein' en ging weer terug naar Veenhuizen. Daar heeft hij toen al aangevraagd om er te mogen vertrekken en de regenten van Veenhuizen dachten dat dit mogelijk zou zijn. Maar hij moest eerst nog opnieuw beoordeeld worden voor de Nationale Militie. Dat gebeurde in 1843. Hij werd toen wel gedesigneerd (aangewezen) voor de dienst. Toen verhuisde hij en werd administratief vanuit Veenhuizen uitgeschreven naar Amsterdam naar het Huis van de Stadsbestedingen. Dat was zijn thuisadres (opnieuw) vanaf dat moment. Hij voldeed vervolgens aan zijn dienstplicht tot 4 mei 1849. En kreeg daarvan een paspoort mee (werd gepasporteerd). Daarna heeft hij zich vrijwillig gemeld voor dienst in het Nederlandsch Oost-Indisch Leger en heeft gediend in Batavia en op de Molukken, eerst als corporaal,

later als sergeant. Tropenjaren telden dubbel dus de gepensioneerde was nog niet zo oud. Na zijn pensionering keerde hij naar Nederland terug en vestigde zich in Bronbeek. Dit lag ook voor de hand omdat hij een vordering was zonder familie om naar terug te keren.

In het extract uit het Algemeen Stamboek staat ook zijn signalement:

Aangezigt:	ovaal
Voorhoofd:	rond
Oogen:	blauw
Neus:	gewoon
Mond:	idem
Kin:	rond
Haar:	bruin
Merkbare teekenen:	geen
Lang:	1,614

Naar Nederlandsch Indië

Op 20 mei 1849, tekent Willem voor zes jaar als vrijwilliger voor het Nederlands Oost-Indisch Leger bij het Koloniaal Werfdepot.

Op 6 september 1849 vertrekt Willem vanuit Nieuwe Diep aan boord van het schip Johanna Maria Christina. Hij kom aan op 23 december 1849 in Batavia. Op 24 september 1855 blijkt hij gegageerd voor zes jaar, bij het Garnizoensbataljon in de Molukken. Op 30 maart 1857 is hij bevorderd tot korporaal en op 8 januari 1864 bevorderd tot sergeant.

Vanaf 6 februari 1866 is hij gegageerd met fl. 211,-- per jaar. Maar op 16 september 1866 blijkt hij inge-

schreven in Bronbeek in het Koloniaal Militair Invaliden Huis te Velp. Blijkbaar was hij gewond of ziek, maar vijf maanden later, op 22 februari 1867, wordt hij op eigen verzoek ontslagen uit Bronbeek.

Willem Snoek in Renkum

De familieoverlevering vertelt: *“Jantje Beekhuizen uit Renkum was in Arnhem op de markt om een jonge big te kopen. Met het varken in de kindervagen kwam ze W. Snoek tegen, die met haar in gesprek ging.*

Volgens mijn moeder liep Willem een eind mee richting Renkum. Opeens vond hij het toen wel erg ver en ging terug. Ze hebben wel contact gehouden, want er volgde een huwelijk. Hoe zou zo'n contact verlopen zijn? Een raadsel.” Op 12 september 1868 trouwt Willem (44) in Renkum met Jantje¹ Beekhuizen (32). Een jaar later, op 21 september 1869, wordt zoon Hendrik geboren in Renkum (Hendrik overlijdt in Arnhem op 29 oktober 1936, 67 jaar oud). Uit een familiedocument blijkt het echtpaar

Renkum, Groenendaalseweg 10, bij woonhuis Jantje Beekhuizen. Vlnr. Staande: Herman Engelmann, Paula Bos-Snoek, opa Jan Snoek achter zijn moeder Ja(a)ntje Beekhuizen, tante Dina Engelmann-Snoek, de oudste zus van Paula. Foto ca 1925. Collectie Fien Bos

¹ In de diverse documenten is steeds verwisseling tussen Jaantje en Jantje.

intussen, op 29 juni 1869, een woning te hebben gevonden: een “hofstede, woonhuis met erf en bouwland aan de Molenweg, deels aan de Kloosterkamp. Gr. 27 roeden, 50 ellen Sectie ed. br. 346.347 G.v.d. kolk. 85 gulden per jaar.” **Ge-
huurd** **blijkbaar**. Als we aannemen dat in Renkum de Rijnlandse roede gangbaar was (14,19 m²) dan had Willem dus ca 400 m² grond. Een klein tuintje waar wel wat groenten in te verbouwen waren zal naast het huis wel beschikbaar zijn geweest. In Veenhuizen had Willem ongetwijfeld wel geleerd hoe dat moest en (gezien de big) wist Jantje dat ook wel. Wie wist trouwens in die tijd niet hoe je groenten moest verbouwen? Beiden waren van eenvoudige komaf.

De vraag is of ze goed rond konden komen van Willem's pensioen en van dat tuintje. Er kwamen in totaal 3 kinderen. Kort vóór zijn pensioenering was hij gegageerd met fl. 211,- per jaar. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (iisg.nl) biedt een leuke berekeningsmogelijkheid: “fl. 211,- in het jaar 1868 heeft een "koopkracht" van € 2.155,12 in het jaar 2016”, zo lezen we daar. Dat lijkt niet gek, maar was zijn pensioenuitkering gelijk aan zijn gage? We vroegen aan Bronbeek hoe dat ging in het algemeen. Wij vroegen: “Onze vragen zijn van algemene aard:

1. *Waarom kwam een soldaat uit Oost-Indië in het invalidenhuis? Willem had daar gediend sinds 1849. Hij ging blijkbaar al*

met pensioen, zo blijkt uit latere documenten. Tropenjaren telden dubbel. Maar waarom kwam hij dan in het invalidenhuis? Kon dat zomaar of was hij (ook) gewond?

2. *Kon iemand leven van z'n pensioen? We vinden (nog) niets over zijn werk in Renkum, alleen dat hij een "gepensioneerd militair" was. Hij was in 1866 gegageerd met fl. 211,- per jaar. Hoe hoog zal dan zijn pensioen geweest zijn vanaf 1867? Na zijn huwelijk kreeg hij 3 kinderen.”*

J. (Jonathan) Verwey, MA, Hoofd Kenniscentrum van het Koninklijk Tehuis voor Oud Militairen en Museum Bronbeek aan de Velperweg in Arnhem, antwoordde het volgende:

“1. Militairen die uit Indië terugkwamen en terecht kwamen in een invalidenhuis (Bronbeek was in de 19e eeuw niet het enige invalidenhuis), waren soms inderdaad gewond en daadwerkelijk invalide. Maar de meesten waren meestal te oud voor militaire dienst, in die zin met pensioen, en keerden naar Nederland terug zonder dat ze hier iets hadden: geen vrouw of kinderen, geen huis, geen vast inkomen. Dat betekende dat velen van hen een invalidenhuis als uitkomst zagen in de eerste periode na terugkeer. Het was een plek om even uit te rusten en om van daaruit een nieuw leven op te bouwen. Het lijkt erop dat jullie Willem dat ook gedaan heeft. Hij heeft maar kort op Bronbeek gewoond en is daarna verhuisd naar Renkum en getrouwd. In de eerste jaren was de gemiddelde leeftijd van de meeste militairen overigens onder de 50 jaar en de

oud-militairen bleven gemiddeld niet langer dan 3,4 jaar op Bronbeek. Willem past in dit beeld.

2. Ja, iemand kon wel (frugaal) leven van zijn pensioentje als KNIL-militair. Maar velen lukten dat ook niet, voor hen was het sappelen. Velen bouwden schulden op of hadden drank of gokproblemen en konden derhalve nauwelijks rondkomen. Voor die militairen was Bronbeek ook een uitkomst, al dan niet tijdelijk. Ook Willem zal niet rijk zijn geweest, zeker omdat hij nog een gezin met drie kinderen moest onderhouden.

Ik hoop dat ik u hiermee voldoende geïnformeerd heb. Met vriendelijke groet, Jonathan". Maar zij waren niet voor één gat te vangen: Jantje Beekhuizen had inkomen als naaister (jasses verstellen e.d.). Toen haar kleindochter Paula terug was uit Duitsland onderhield zij zelfs Paula nog enige tijd terwijl zij al 80 was.

Haar zoon Jan werd op 16 september 1871 geboren in Renkum. (Jan overlijdt in Renkum op 24 oktober 1936, 65 jaar oud). Jan Trouwde met Grietje Cornelissen uit Ede, op 4 oktober 1890, beide op 19-jarige leeftijd. Hun dochter Paula (geb. 1905) is de moeder van Fien Bos. Maar Grietje stierf al jong, in 1908, dus op 36 jarige leeftijd. Jan hertrouwde in Essen, op 14-10-1911 met Anna Merck.

Op 17 oktober 1878 is de geboorte van zoon Willem in Renkum. (Willem overlijdt in Renkum op 10 juli 1918, 49 jaar oud)

Op 1 juli 1907 overlijdt Willem Snoek sr. te Renkum, 83 jaar oud.

Op 29 november 1925 overlijdt Jaantje Beekhuizen te Renkum, 90 jaar oud.

Opa Jan Snoek en tante Cor Snoek-van Gelder met jonge oom Albert Snoek. Rechts vader Bertus Bos en moeder Paula Bos-Snoek. Foto ca 1925 Collectie Fien Bos

Wasserij Edelweiss - van Renkum tot Sint-Petersburg

Het ontstaan van Wasserij Edelweiss

Jan Peelen, met dank aan Fien R.H. Peelen

Dit verslag kwam tot stand met medewerking van Jan, Irma en Ed Peelen. Zij zijn op hun beurt veel dank verschuldigd aan hun nicht Fien Peelen, die met bijzondere kennis van en ervaring met de genealogie al eerder medewerking verleende aan tal van publicaties van het Historisch Genootschap Redichem.

Wasserij Edelweiss - een familiebedrijf

Het ontstaan van Wasserij Edelweiss heeft alles te maken met één

Elisabeth (Bertha) van den Berg (1881-1948), van beroep strijkster, stond aan de wieg van Wasserij Edelweiss. Foto 1902. Collectie Jan J.B. Peelen

persoon. Die persoon is Elisabeth (Bertha) van den Berg, een zus van Hermina van den Berg. Hermina was de moeder van Willy Peelen, die in 1952 de naamgever en eigenaar van Wasserij Edelweiss zou worden. Haar zus Elisabeth (Bertha) van den Berg werd geboren in Wageningen op 12 december 1881 en overleed in Renkum op 2 november 1948. Ze was **strijkster** van beroep en trouwde in 1910 in Renkum met Hendrikus Arns, wiens beroep eerst slager en **vanaf 1912 wasserijhouder** was.

De wasserij aan de Kerkstraat 69 in Renkum heette dan ook oorspronkelijk, in 1912, Wasserij H. Arns. Deze wasserij ging in 1948 over naar Johan Corton en daarna in december 1952 naar zijn neef Wilhelmus (Willy) Peelen. Johan Corton verhuisde in 1953 van Kerkstraat 69 naar Oosterbeek. Hendrikus Arns verhuisde eveneens in 1953

Vrolijke noot van een spijbelaar: In de beginjaren van *Wasserij Edelweiss* (ca 1956) werd Willy Peelen met regelmaat door rugklachten geteisterd. Huisarts Boerma schreef hem daarbij grote rode pillen met een bitter vieze smaak voor. Zoon Jan (13 jaar) treurde daar niet echt om, want dan mocht hij van zijn vader spijbelen van school. Vervolgens werd hem opgedragen de grote en voor hem nog tamelijk zware wasmanden uit de auto naar de voordeur van de klanten te dragen. Vader Willy bleef dan onbeweeglijk als een bevroren ijspegel met een pijnlijke blik achter het stuur in de auto zitten.

van Renkum naar Wageningen. Willy Peelen veranderde de naam op 18 mei 1954 in Stoomwasserij Edelweiss. Helaas moest hij de onderneming, om gezondheidsrede-

nen en bij gebrek aan belangstelling voor opvolging door zijn (3) kinderen, in 1974 opheffen. Daarmee blijkt *Wasserij Edelweiss* dus van

Renkum, 50 jarig huwelijksjubileum van Bernardus en Hermina Peelen-van den Berg met 8 kinderen en 6 aangetrouwde kinderen. Knielend rechtsonder: Willy Peelen. Zes van de acht kinderen werkten bij *Wasserij Peelen* en/of hadden vroeger of later zelf een *wasserij* of huwden een wasbaas. Foto 1957. Collectie Geep Peelen.

oorsprong (vanaf 1912) een “familiebedrijf” te zijn geweest.

Voorbestemd als ‘waschbaas’

Wie Wasserij Edelweiss zegt, heeft het over Willy Peelen en Willy ten Arve, die sinds zij elkaar in 1953 in Renkum het jawoord gaven, letterlijk dag en nacht in de weer waren om deze kleine-maar-fijne waterij in Renkum bekendheid en tevreden

“Door onbekende oorzaak, is gistermorgen de stoomketel van de Stoomwasserij Edelweiss van de firma W. Peelen aan de Kerkstraat te Renkum in de lucht gevlogen. De ketel schoot als een raket om hoog en kwam in het voortuintje terecht. De voorgevel werd ernstig beschadigd.” Krantenartikel en Foto, Het Parool 10 april 1957

klanten te bezorgen. Daarbij stond de wieg van Wilhelmus (Willy) Peelen al in de waterij, zoals de lezers van dit blad in de publicatie over Wasserij Peelen in de editie van juni 2018 al konden lezen. Als één van de acht kinderen van Bernardus Peelen en Hermina Peelen-van den Berg was ook hij voorbestemd om een bleeker, waschbaas en/of wasindustrieel te worden.

Ook de echtgenote van Willy, Willy Peelen-ten Arve, had ervaring opgedaan in een waterij. Willy en Willy leerden elkaar kennen op het kantoor bij Wasserij Peelen, waar Willy (zijn latere echtgenote; vanaf nu als Willie geschreven) na haar middelbare school ging werken. Het kenmerk van Edelweiss was kleinschalig, om met een klein team van toegewijde medewerkers, een kwalitatief hoogstaand product te leveren waar de klant een redelijke prijs voor wilde betalen. Zoals Willy het zelf uitdrukte “een drie sterren waterij”. Dat werd een leven lang hun beider missie. Niet alleen met de mouwen opgestroopt als nijvere medewerkers tussen de machines. Willy was vooral ook een creatieve manager met oog voor alles wat in Renkum na de oorlog financieel, economisch en sociaal van belang was. En wat, vanzelfspre-

kend, Wasserij Edelweiss ten goede kon komen.

Stoomketel de lucht in!

Zo werden door Willy en Willie op 10 april 1957 de mouwen opgestroopt om het puin op te ruimen van de ravage die de -net goedgekeurde- stoomketel na een ontplofing achterliet in zowel de wasserij als het woonhuis. In een nog bijna tv-loze tijd gingen die dag de nieuwsuitzendingen op de radio, alsook de publicaties in (landelijke) dagbladen over “Stoomketel de lucht in!” Bij Edelweiss. Op Kerkstraat 69 in Renkum, ‘of all places’.

Transitie van stoom naar elektra

In de wasserij werden die mouwen van Willy ook opgestroopt toen rond 1958, na de explosie van de stoomketel, werd besloten de stoomwasserij om te bouwen in een elektrisch aangedreven wasserij. Onder leiding van schoonvader Gerhard ten Arve (1898-1964), hoofd van de elektromonteurs bij Van Gelder Zonen, werd de aandrijving van alle wasmachines en persen van stoom vervangen door elektra. Niet alleen de vervanging van de aandrijving was noodzakelijk. Ook de oude centrifuge -die met grote regelmaat uit de kogellagers werd geslingerd- en de bijna antieke met stoom aangedreven mangel -die het moderne tempo

Opgeluchte noot van een uit-school-komende tiener: Op 10 april 1958 kwam Jan Peelen (15) vrolijk en opgewekt uit school omdat die dag zijn moeder jarig was. Dat was een echte feestdag. Samen met oma en opa Ten Arve, die om de hoek op Enkweg 22 woonden, en met kleine zus Irma (bijna 2½ jaar) limonade en gebak. En vanavond langer opblijven, want dan kwam de rest van de familie. Maar wat een volk stond er voor het huis. En van nog dichterbij, wat een ravage. Het hele voorhuis lag in puin. Ook de slaapkamer, waar het bedje van zijn kleine zus stond. Eenmaal binnen in de wasserij liep zijn vader met een groot wit verband om zijn hoofd. Wat was hier in vredesnaam gebeurd? Vader deed in vier woorden verslag. “Niets aan de hand”. Een sneetje in zijn oor dat nogal bloedde. De huisarts had het gebecht en een verband aangelegd. Mama had net vóór de explosie kleine Irma uit haar bedje gebaald en meegenomen naar beneden. Vandaag geen feest, geen gebak en geen visite. Vanavond mocht Jan bij opa en oma op de Enkweg slapen. Jammer dat het vandaag donderdag was en geen maandag. Dan was Jan altijd toch al 's avonds bij opa en oma om naar de radio te luisteren. Naar ‘De familie Doorsnee’ van Annie M.G. Schmidt en Wim Ibo. Maar geen nood. Bij opa en oma op de Enkweg was het altijd feest!

Noot van een liefhebber van kroketten: Omdat de financiële reserves bij Wasserij Edelweiss tekort schoten mocht zoon Jan in 1958 niet mee op schoolreis. Gelukkig streek de directeur van het Thomas à Kempis College in Arnhem over zijn hart en werden de kosten van de reis naar de Wereldtentoonstelling in Brussel, door de school betaald. Dit bracht, tijdens de tot laat in de avonduren verrichte werkzaamheden, toch nog een financiële meevaller. Zoon Jan werd er dan af en toe op uitgestuurd om bij de frites-kiosk van Willem (Rose) in de Dorpsstraat voor alle medewerkers kroketten bij de koffie te gaan halen.

en de benodigde warmte niet meer kon opbrengen- dienden vervangen te worden. Die gehele transitie (vroeger zei men gewoon: operatie) werd

ook om financiële redenen, op en met eigen kracht uitgevoerd.

Golden Wonder Boy

Als manager was het voor Willy van belang een goed en toegewijd team medewerkers om zich heen te krijgen en te houden. Zeker in de jaren van wederopbouw en woningnood was het voor een kleiner Renkums bedrijf, met een forse concurrentie op de arbeidsmarkt van de alsmaar groter groeiende papierfabrieken van Van Gelder Zonen, alsook vanwege het gunstige klimaat voor vestiging van wasserijen in Renkum en omgeving, geen eenvoudig zaak om aan medewerkers met een positieve inslag en wasserij-ervaring te komen. Daarom keek Willy verder dan zijn

Eerst in 1961 kwam er weer rust in het kippenhok achter Wasserij Edelweiss. Toen verhuisden Wim en Jenny Jochems met hun drie kinderen naar een echte woning aan de Dr. Haverkort van Rijsewijkweg. Geen probleem voor Wim. Elke ochtend kwam hij nog steeds lopend en vrolijk fluitend naar de wasserij. Foto: collectie Jenny Jochems

Peelen-neus lang was. Hij plaatste advertenties in landelijke dagbladen met een oproep voor medewerkers met ervaring. En het geluk was rond 1959 met hem. Want er reageerde een 'Golden Wonder Boy' wiens naam eigenlijk 'Mr. Wasserij Himself' had moeten zijn, maar die in werkelijkheid Wim Jochems heette. Wim Jochems werkte in die tijd bij een van de grootste chemische wasserijen en stomerijen met een groot aantal vestigingen in ons land. Bij het Ascotfiliaal in Geldermalsen. Hij woonde samen met Jenny in Apeldoorn en zocht, met het derde kind op komst, naarstig naar een eigen woning. Daar wist Willy wel raad op. Omdat er ook in Renkum weinig woningen aan jonge echtparen te vergeven waren, liet Willy een woonwagen achter de wasserij (bij de

kippenren) plaatsen en vertelde aan Wim en Jenny dat ze meer dan welkom waren bij Edelweiss. Om een lang verhaal kort(er) te maken. Tot er na de geboorte van dochter Jacqueline in 1960 een echte woning in de Dr. Haverkort van Rijsewijkweg werd gevonden, woonde de familie Jochems met drie kinderen in een woonwagen bij de wasserij. Tekennend voor de mentaliteit van toewijding en altijd bereid om keihard te

Renkum Een deel van de medewerkers (m/v) van Wasserij Edelweiss. 1^e links: Willy Peelen, 4^e: Willie Peelen-ten Arve, 6^e en 7^e: Wim en Jenny Jochems. Foto 1960. Collectie Jan Peelen.

werken was wel dat Wim Jochems, tot volle tevredenheid van werkgever en werknemer, tot het einde in 1974 bij Wasserij Edelweiss gebleven is. En daarna werd hij met open armen ontvangen bij Wasserij Peelen. Want Wim Jochems bleef in en buiten de wasserij tot in lengte van jaren een Golden Wonder Boy. Ook voor Jenny en hun (uiteindelijk) vijf kinderen.

De Grotten van Han

Al bij het eerste lustrum van Edelweiss kwam in het voorjaar van 1960 de sociale inborst van eigenaar Willy om de hoek kijken. Willy huurde een personenbus om met alle medewerkers in een buitenlandse reis het vijfjarig jubileum te vieren. Een kleine toelichting lijkt hierbij op z'n plaats. Wanneer we nu aan het buitenland denken, zien we ellenlange rijen en opstoppen op Schiphol voor reizen naar verre oorden als China, Hawaï of Costa Rica. Het kan niet meer op, want 'de sky is de limit'. Dat alles lag in 1960 beduidend simpeler. België was toen ook het buitenland. En dus ging de gezamenlijke reis naar de Grotten van Han en de Watervallen van Coö. Met de bus helemaal naar België. Om de onderlinge harmonie te versterken en samen een feestje te bouwen. Of dat gelukt is? Kijkt u zelf maar op onderstaande foto waarop

een deel van het team tegen de buitenlandse zon in staat te glunderen. Maakt u wederom kennis met Wim en Jenny Jochems, want ook als gangmaker op een feest was Wim niet te overtreffen!

Een compleet reclamebureau in z'n eentje

Ook op creatief terrein stond Willy zijn mannetje. Hij was bij tijd en wijle in z'n eentje een compleet reclamebureau dat in woord en beeld Edelweiss in het zonnetje wist te zetten. Bij een aantal oudere lezers zal zijn campagne "Wist u dat?" nog wel in het geheugen liggen. Een serie advertenties in plaatselijke dagbladen in Renkum en omgeving (waaronder De Veluwepost, Wageningse Courant, Hoog en Laag) bestaande uit wat reclamemensen een 'teaser' noemen, gevolgd door een specialiteit van... inderdaad, Wasserij Edelweiss. Die campagne trok niet alleen de aandacht van regionale bewoners en directies van instellingen en (bejaarden)tehuizen. Ook het reclamebureau dat de collectieve campagne voor alle Nederlandse wasserijen "Doe De Was De Deur Uit!" verzorgde, meldde zich bij Willy met het verzoek zijn campagne over te mogen nemen. Over het commentaar dat Willy hierop bij echtgenote en kinderen ten beste gaf, spreken hun

kinderen om begrijpelijke redenen liever niet. Daar zat namelijk geen woord Spaans bij.

In zijn spaarzame vrije tijd greep Willy eigenlijk iedere mogelijkheid en gelegenheid aan die zich in Renkum voordeed, om Edelweiss op bijzondere wijze in de publiciteit te brengen. Op een avondmarkt onderaan de Kerkstraat plaatste hij in een marktkraam een vijver vol goudvissen. Die vissen zwommen avondenlang in een regenjas. Om de passanten te bewijzen dat een regenjas die bij Edelweiss met een speciaal en nieuw procedé chemisch gereinigd

en daarna geïmpregneerd was, ook in de zwaarste regenbui absoluut waterdicht zou blijven. Bekijks en belangstelling voldoende. En ook veel nieuwe klanten voor Wasserij Edelweiss en voor de wasserij van zijn broers. Want al het 'stoomgoed' werd uitbesteed bij en verzorgd door Wasserij Peelen.

Edelweiss voor 'n vorstelijke was
Al dat denkwerk en creativiteit werd zowel voor Edelweiss alsook voor meer sociale Renkumse doelen aangewend. Toen de redactie er met de kinderen over sprak trok er nog een

Ook de wasauto van Edelweiss trok in de Koninginnedag optocht door Renkum. En wie zat er achter het stuur? Zelfs op zijn (vrije) Koninginnedag zorgde Wim Jochems voor een vorstelijke was. (Foto: Collectie Irma Peelen)

schier eindeloze stoet van Edelweiss-reclame voorbij. Herinneringen aan hun altijd bezige vader en moeder, deels begeleid door foto's uit dozen, albums, kasten en lades. Zoals van de door vader zelf gemaakte versiering met mannetje en grote klok bovenop de Edelweiss transportauto. Onder het motto "Het is allemaal Edelweiss wat de klok slaat" en "Edelweiss voor 'n Vorstelijke Was" reed deze auto als nummer 12 op

Koninginnedag in een feestelijke optocht met de muziek door Renkum. En dan vergeten we nog alle overige invallen en ideeën die Willy gebruikte voor publiciteitsdoeleinden. Zoals bij de opening van de nieuwe auto-weg die parallel loopt tussen de Rijn en de Dorpsstraat. En de vele borden en reclameteksten die Willy maakte voor plaatsing in huis-aan-huisbladen, bij de wasserij en op de auto's van Edelweiss.

Renkum. Een vijf meter hoog Wapen van Renkum. Door 'directeur' Willy op de zolder van Wasserij Edelweiss met veelgeduld en een klein schaarjtje gemaakt. Indrukwekkend, volgens zijn dochter Irma. Foto collectie Irma Peelen.

Sociale inzet voor Renkumse Verenigingen

Eén eigenschap van Willy Peelen kan in dit verslag niet onderbelicht blijven. Dat is zijn inzet voor Renkum en de meer sociale verenigingen. In dat verband maakte hij zich o.m. sterk voor de komst van een sportfondsenbad. Omdat het, zoals zijn dochter Irma het verwoordt, zijn motivatie en droom was dat alle kinderen, arm en rijk, zouden leren zwemmen. Hij zat in het comité dat voor de fondsenwerving zorgde. Het resultaat konden de Renkummers dagelijks zien op een grote thermometer die rond 1968 in de Dorpsstraat op het plein voor Hoefsloot, Zents en Jamin stond. Daarop werd de stand van de inkomsten voor de bouw van een Sportfondsenbad in Renkum dagelijks vermeld.

Ook maakte Willy zich verdienstelijk voor het Oranje Comité, dat bij het huwelijk van prinses Beatrix met prins Claus in 1966 een wervelend feest organiseerde in een speciaal daartoe op- en ingerichte feesttent. Willy verzorgde eigenhandig het ontwerp en de productie van de versieringen in de tent. Met, naast de meer gebruikelijke kleurrijke toeters en bellen aan de muren en het plafond, meerdere 3D decoratie-elementen en een 5 meter hoge afbeelding van

het Wapen van Renkum. Dochter Irma ziet haar vader nog zitten op de zolder van de wasserij. Met de prachtigste kleuren karton -waaronder zelfs goudkarton- en een schaartje werkte hij er uren en uren aan. 's-Avonds en in de weekenden. Zo iets indrukwekkends, die kleuren en afmetingen. En vader met dat kleine schaartje. Het staat bij Irma in het geheugen gegrift.

De laatste jaren in Apeldoorn

Ook staat bij de kinderen in het geheugen hetgeen vader, na het overlijden van zijn echtgenote in 1995, nog allemaal aan creativiteit en inventiviteit naar boven toverde. Tijdens meerdere jaarwisselingen knipte hij weer met een klein schaartje en goudkarton een zelf gemaakte dichtregel uit en hing deze als nieuwjaarswens voor alle bewoners van De Thermen in Apeldoorn goed zichtbaar op in de ondergrondse garage. Zijn grootste genot was dan dat niemand wist wie dat gedaan had. En hoe hij, helaas minder goed ter been, met de rollator in de stad klem kwam te zitten tussen de entree-deuren van de Hema. Want daar was de boerenkool met worst zo lekker. En vooral dat hij in zijn laatste jaren nog les kreeg van zijn oudste kleinzoon Bo op de computer. Zodat hij naar har-

Renkum Onder de Bomen Gezin Gerardus van den Berg en Elisabeth Jansen Peppel Foto ca 1902 Collectie Jan J B Peelen.

tenlust e-mailberichten kon verzenden aan zijn kinderen en kleinkinderen. En vooral erg blij was hij met de virtuele bezoeken die hij op z'n 84^e nog kon maken aan de Hermitage in Sint-Petersburg in Rusland. "Daar hebben ze toch een prachtige

Noot van een oudste zoon: *Onze ouders waren echte oorlogskinderen. En echte Renkummers, met een dubbele Zeeuwse inslag. Voor beiden gold een leven lang "Luctor et Emergo" (Ik worstel en kom boven).*

Wellicht vraagt u nu "En die dubbele Zeeuwse inslag dan?" Die had vooral vader Willy. Het was voor ons kinderen vaak hilarisch om te zien hoe in de wasserij de overhemden, de boorden en al het andere wasgoed, tot in de puntjes gewassen en gestreken, voor aflevering bij de klanten in pakpapier werd gedaan. Dat dan vervolgens door vader werd afgesloten met een pieterpenterig pietsie klein stukje plakband. Want naast hard werken en altijd zorgen-vormorgen gold zeker ook "We bin zunig". Zuinigheid met alles, behalve met vlijt!"

collectie Hollandse Meesters", vertelde hij dan vol trots. Tot het stil bleef. Op 29 juli 2003 overleed de eerste en laatste directeur van Wasserij Edelweiss.

Helaas moeten we het hierbij laten. Er zijn nog veel meer anekdotische verhalen over Wasserij Edelweiss en het

bezielende echtpaar Willy en Willie Peelen te vertellen.

Maar het slotwoord geven we aan de oudste zoon Jan. We vroegen hem hoe hij tot slot in enkele woorden zijn ouders als eigenaars en directie van wasserij Edelweiss zou willen karakteriseren.

Van emmerspuit tot nevelspuit; van kerkklok tot pieper (deel 1)

Lambert van Gils met dank aan Kees Klaver

Kees Klaver heeft i.s.m. Cor de Winkel al enige tijd geleden een uittreksel gemaakt uit de Gemeenteverslagen die bewaard zijn gebleven. In de vorige eeuwwisseling was het gebruikelijk dat de Opper Brandmeester bij grote branden op de eerstvolgende raadsvergadering een verslag gaf. Vooral daaruit put dit uittreksel (hieronder in rood geprint). In de 19^e eeuw waren er ook al wel kranten en er zijn toen natuurlijk ook al berichten verschenen over branden. De gemeenteverslagen en de krantenberichten geven enig inzicht in de toestand van de brandweer in de 19^e eeuw. In een volgend artikel komt de 20^e eeuw aan de beurt.

Hoe oud is de brandweer

Reeds vele malen is de vraag gesteld: hoe oud is nu eigenlijk de brandweer, toen het in 1922 de Gemeentelijke Vrijwillige Brandweer werd? Het antwoord op de vraag is moeilijk te geven want zolang er mensen wonen in de Gemeente Renkum zijn er branden geblust. Voor zover is na te gaan waren in de zeventiende en achttiende eeuw alle daar in staat geachte burgers verplicht bij de brand op te komen. Sinds 1866 werden er van gemeentewege brandspuiten aangeschaft en werden de helpers bij blussen betaald door de gemeente. In oude begrotingen vind je geldbedragen t.b.v. de brandweer.

Enkele berichten uit de kranten van de 19^e eeuw

Op 28 febr. 1825 is uitgevaardigd “door de hoofdschout van de Veluwezoom en midden Veluwe een verbodbepaling tot

wering en tot willekeurige afbranden van de heide. In maart van dat jaar komt er een voorstel van de provincie stroken heide af te branden of te maaien onder verantwoordelijkheid van de Heren Markenreghters of Buurtmeesters of andere soortgelijken.”

Van natuurbescherming was als zodanig in die tijd nog geen sprake. Er waren jachtrechten etc. en verder waren boeren en andere grondgerechtigden in, met de bevolkingsgroei toenemende mate, bezig om de terreinen, ook op de Veluwe, te “ontginnen”. Het in 1825 zou nog bijna 100 jaar duren voordat de Heidemijn de Renkumse hei tot ontginning bracht (zie Echo’s 2014.1). Het kantoor van toen is nog steeds te herkennen op Telefoonweg 10 in Renkum. De grote grondeigenaren hadden, o.a. op de Velwezoom ook aparte gebouwen ten behoeve van de “beheerders” van de terreinen. Zo lezen we in 1826 in de krant: “Van den Utrechtschen weg leidt een digt belomert pad naar de plaats, waar het huis van

Wolfhees, later tot eene landmanswoning ingerigt, tot op het jaar 1826, toen het, door

een ongelukkig toeval, eene prooi der vlammen werd.” Het huis van Wolfhees lag

“Tets verder dan de koude herberg, ook aan de noordzijde van den weg, vertoonen zich de bosschen van WOLFHEES, welke het huis en het bouwland, dat tot die plaats behoort, van deze zijde geheel voor het gezicht bedekken. Dit Wolfhees behoort tot de gemeente Oosterbeek: het wordt eigenlijk laag Wolfhees genoemd, in onderscheiding van het kleinere gebucht hoog Wolfhees, hetwelk in de heerlijkheid Dorenweerd gelegen is. Reeds vroeger dan de veertiende eeuw moet deze plaats bekend zijn geweest. Zij was, sinds verscheiden eeuwen, een eigendom van de Balie der Duitsche orde te Utrecht, die haar van den huize Montfoort te leen hield, en, misschien reeds voor lang, weder in erfpacht uitgedaan had, toen de eigenaar der heerlijkheid Dorenweerd haar in den jare 1726 aan kocht. Sedert is Wolfhees, tegelijk met Dorenweerd, uit het geslacht van ALDENBURG in dat van BENTINK overgegaan en door de verschillende Heeren diër heerlijkheid in erfpacht bezeten. Het beslaat eene uitgestrektheid gronds van bijna 470 morgen, waaronder zich 380 morgen heideveld bevinden en een bosch van niet minder dan 70 morgen.

Aan het bezit van Wolfhees pleegde een zoogenoemd Wildfurster-ambt verbonden te zijn. Men weet, dat het grootste gedeelte der Veluwe oudtijds een eigendommelijk goed van den Hertog van Gelre was. Als grondeigenaar behoorde hem de jagt in de uitgestrekte bosschen, terwijl zijne eigenboorigen zijne akkers bebouwden, en, hetgeen die meer opbragten, dan voor hunne behoeften werd vereischt, in zijne schuren voerden, of, later, van de hoorigheid gevrijd, die akkers tegen jaarlijkschen tijns bleven bezitten. De verschillende takken van het beheer der goederen, inkomsten en regten, tot zoodanige villa, of groot zamenhangend grondeigendom, behoorende, waren aan onderscheiden, deels vrije, deels eigenboorige lieden toevertrouwd. Onder deze waren hier de Wildfursters, oorspronkelijk opzieners der bosschen en velden op de Veluwe. Zij waren twaalf in getal, en aan hunne bediening was een landgoed verbonden, met hetwelk die bediening vervreemdbaar was. Zij waren dus vrije lieden, aan geene lasten onderworpen, dan aan die, in welke ook door de edelen en de steden gedragen werd, maar daarentegen rustte op hen de bijzondere verpligting, om, op bevel van den Vorst of zijnen Jagermeester, zelfs met verlating van ploeg en akker, kar en paard te doen volgen, ter vervoering van het vorstelijke jagtgereedschap en van het gevangen grove wild, ook moesten zij van de landbouwers in Veluwe en Veluvenzoom het ruimgeld invorderen, eene schatting, die door dezelve, op elken schrikkelidag, voor het gebruik der gemeene heidevelden, broeklanden en veenen betaald werd, en in welke ieder landman, in evenredigheid der meerdere of mindere uitgebreidheid van zijn bedrijf, dragen moest...

Bron: Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem, wandelingen in een gedeelte van Gelderland, of geschiedkundige en plaatsbeschrijvende beschouwing van de omstreken der stad Arnhem. Met een plaat. Vijfde verbeterde druk, te Arnhem, bij Is. AN Nijhoff 1836, pp. 54-55. (via <http://books.google.com>)

waarschijnlijk op de plaats waar later Hotel Wolfheze kwam. We vonden daar meer over in “Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem” uit 1836. Hieruit blijkt dat dit een “dienstgebouw” was dat in vlammen was opgegaan in 1826. *“Tets verder dan de koude herberg...”* waar was dit? Voor de plaatsbepaling is de tekst van belang die er aan voorafging: *“... Maar alvorens tot de beschouwing van deze over te gaan, moeten wij ons langs den Oorsprong weder naar den grooten Utrechtschen weg begeven, op welken wij nu terugkomen aan de koude herberg, een bekwaam verblijf voor vreemdelingen, ruim een vierendeeluur verder van Arnhem verwijderd, dan het punt, waar wij dien weg verlieten. En eer wij dan van hier verder op wandelen, behooren wij vooraf nog twee uitstapjes te doen, naar Dreijen en Wolfhees, beide plaatsen, welke ten noorden van de straatweg, tegen over Oosterbeek, gelegen zijn. Het landgoed DREIJEN, welks aanwezigen tot vroeger dan de veertiende eeuw opklimt, bestond, tot in den jare 1818, nagenoeg alleen in een weinig aanzienlijk gehucht, met eenige landerijen, midden in de barre heide. Het werd toen door aankoop een eigendom van Jonkheer VAN HAERSOLTE, die er eene groote uitgestrektheid gronds, te voren door heidevelden beslagen, tot bouwland deed aan maken, en, in jong plantsoen, door slingerpaden doorsneden, uitgebreide wandelwegen opende, waardoor deze plaats, binnen weinig jaren, in een bekoorlijk buitenverblijf is herschapen geworden.”*

In deze “wandelgids” blijkt dat de wandelaar vanuit de Westerbouwing geleid wordt. Bedoeld Wolfhees-Laag moet dus vanuit de koude herberg gezien voorbij het nu nog bekende Dreijeroord geweest zijn.

Op bladzijde 56 staat nog een hint, waarbij blijkt dat de wandelaar van Dreijeroord terug naar Kasteel Doorwerth geleid wordt: *“Eene beek, die in het naburige bosch ontspringt, stroomt langs hetzelfde en stort zich, na in de heerlijkheid Dorenweerd één koren- en vijf papiermolens rondgedreven te hebben, in den Rijn.”* En op blz. 57 nog een aanwijzing: *“Het nog overgebleven gedeelte van eenen ten tijde van Koning WILLEM III. aangelegden jagtweg, die zich, langs de gehuchten Papendal en Delen, tot in het Loenensche bosch uitstreckte, loopt van Wolfhees, den grooten weg niet ver van hier doorsnijdende, bijna regtuit door het Dorenweerdschebosch, naar het kasteel van die heerlijkheid.”* Meer bewijs vinden we voorlopig niet voor bovenstaande bewering dat dit “Huis Wolfhees” waarschijnlijk bij het Hotel Wolfheze stond. Over dit gebied is veel geschreven. Zie o.a. [1] Demoed, E.J. *Van een groene zoom aan een vaal kleed* (1974) [2] Roorda van Eysinga L.I., Ir Nico P.H.J. *De Veluwezoom* (1949?) [3] Schaafsma, Ruud. *De Renkumse en Heelsumse beekdalen* (2012).

Het is best aannemelijk dat de overheid in die tijd (“de hoge heren”), om het verlies van hun bezittingen door

brand te beperken, verbodsbepalingen of regelingen uitvaardigden om heidebranden te voorkomen.

Het ging dus niet om natuurbescherming, maar om de bescherming van landgoederen. Niet alleen de heide moest gecontroleerd worden afgebrand, maar er was ook een nieuw gevaar ontstaan: de stoomlocomotieven! Op 11 maart 1868 *“vraagt de Rijn-spoorwegmaatschappij toestemming aan de Gemeente Renkum i.v.m. brandgevaar het nemen van maatregelen betreffende brandgevaarlijke locomotieven de berm en af te pluggen of om te ploegen.”*

Qua materieel was in 1890 sprake van *“Materieel brandspuit: Handspuit met los onderstel”*.

Toen was blijkbaar ook al sprake van brandverzekeringen: zo brengt de Oosterbeeksche Courant (OC) het volgende bericht in 1899: *“Klein brandje in de “Vergulde Ploeg” een logement aan de Benedendorpsweg. Zonder hulp van de brandweer werd het brandje geblust. De verzekering dekt de schade.”* En *“In Renkum ontstaat brand door een petroleumtoestel van de schoenmaker B.W. v. Beukering. In korte tijd wordt het achterhuis in de as gelegd, inboedel wordt groten-*

*Wolfheze, viering 50 jaar Klaver bij de brandweer, receptie met o.a. oude spuitkar
Foto 1981 Collectie Kees Klaver.*

deels gered. De brandverzekering de *Versa uit Amsterdam dekt de schade.*” Dat niet alle winkels en bedrijven verzekerd waren bleek in een ander bericht uit 1 juli 1899: *“Maandagmiddag 14.30 uur ontstaat door onbekende oorzaak brand in een houtmijt staande bij de bakkerij van A. Capel. Meer dan 20 m² hout ging verloren en was niet verzekerd. De brandweer maar ook particulieren hadden zich dapper geveerd door het aandragen van water, doch vooral door het werpen van zand op de brandende massa. Later op de middag werden de brandspuiten in werking gesteld en was het vuur spoedig geblust, s’Avonds om 19.30 uur was het laatste vonkje gedoofd. Op het terrein van de brand waren vertegenwoordigd de burgemeester en de wethouder de heer Kamperdijk die door woord en daad veel tot het blussingswerk bijdroegen.”* De heer Kamperdijk was wellicht tevens de Opper Brandmeester van Renkum in die tijd. Dat deze bakker niet verzekerd was moet de burgemeester

en de brandmeester toen al achter de oren hebben doen krabben.

Bij andere branden is er geen sprake van verzekering, maar het laat zich raden: OC 29-6: *“Arbeiderswoning afgebrand op de Hoogenkamp te Renkum.”* OC 26-8: *“Aan de Utrechtsenweg Oosterbeek boerderij in brand. De brandspuit was snel ter plaatse maar kon niet veel uitrichten, pand brandde tot de grond toe af. Het behoorde toe aan Geerling en werd bewoond door J. Hendriks; een varken is omgekomen.”* Bij alle gevallen waar bedrijven in brand stonden is sprake van inzet van de brandweer, maar niet bij de brand in de arbeiderswoning ...

Enkele uittreksels uit de gemeenteverslagen van 1851 t/m 1899

In 1851 bevond zich te Renkum een brandspuit in bruikbare staat met emmers, die het eigendom van de Schutterij is. Te Oosterbeek wordt

Renkum, de oprichting van de 1e Bosbrandweer in Nederland. De heren C.H. van Buuren en R. Meelker als de organisatoren. Foto mei 1925. Collectie Kees Klaver

de brandspuit minder doelmatig geacht, maar er zijn in dezelfde plaats ladders en brandhaken.

In 1855 meldt veldwachter Goudkamp: *“De brandspuit te Renkum bevindt zich in een goede staat, een afzonderlijk brandhuisje is midden in het dorp geplaatst. Belangrijke branden hebben er niet gewoed.”*

In 1865 telt de Tienjarige Volkstelling 3823 personen in gemeente Renkum en de Politie meldt aan de raad: *“... de brandblusmiddelen laten zeer veel te wensen over. In Oosterbeek wordt er over gedacht een brandspuit aan te schaffen, te Renkum is het brandbestuur in handen van een schutterij of marktvereniging en deze heeft vrij voldoende blusmiddelen. Het weinige water vooral in het bovengedeelte der beide dorpen maakt het blussen bijna onmogelijk.”*

En in 1866: *“Uitgaven voor brandweer; jaarwedden van brandmeesters en hooistekers, toelagen aan brandspuitgasten, aankoop en onderhoud van brandblusmiddelen in de begroting vanaf 1866: 5 jarenplan. Een nieuwe spuit te Oosterbeek aangekocht en een gebruikte idem met aanjager te Renkum van de markt en schutterij aldaar.”* Het heeft blijkbaar geholpen want in 1871 meldt de Politie: *“De brandweer en de brandblusmiddelen zijn in voldoende toestand en men zal trachten deze nog uit te breiden”* En aandacht wordt gevraagd voor Art. 192 Diensten bij brand:

“Bij brand en bij het beproeven der brandblusmiddelen zijn de ingezetenen verplicht persoonlijk diensten te bewijzen.” (De wet van 29 juni 1851, staatsblad nr.85). In 1876 meldt de politie aan de Gemeenteraad o.a.: *“De spuiten aanjager en andere brandblusmiddelen zijn in tamelijk goede toestand, het personeel houdt zich goed.”* en in 1877: *“De diensten worden allen bij brand of bij oefening met de spuiten verlangd en kan men over de bereidwilligheid der ingezetenen slechts roemen, art 192.”*

In 1881 blijkt: *“De brandweer bestaat uit een korps van vaste spuitgasten bij de spuiten te Renkum en te Oosterbeek en verder uit de daartoe bij gemeente verordening aangewezen personen. Te Renkum is een spuit met aanjager en verder daarbij behorende emmers, enz. Te Oosterbeek is een gemeentespuit en aanjager met daarbij behorende emmers, terwijl er een tweede spuit eigendom van een ingezetene steeds ter beschikking der gemeente staat.”*

In 1884 besluit de Gemeenteraad tot het *“Aankopen van brandspuiten en verbeteren van brandblusmiddelen, bouwen van brandspuithuizen, waartoe lening is gesloten van F4000,00.”* In een krantenbericht van 1890 is slechts sprake van een *“handspuit met los onderstel”*.

In 1891 voert de Gemeenteraad: niet alleen de Hondenbelasting in maar ook: *“In het najaar hebben B en W het nodig geacht om een deskundige over de*

staat der brandblusmiddelen te raadplegen. Het aanwezig materiaal werd voldoende bevonden, doch aanschaffing van een nieuwe spuit met toebehoren te Renkum toch wenselijk geacht. Tot de aankoop daarvan werd in het begin van 1892 overgegaan.” Dan besluit de Gemeenteraad inderdaad tot: “De aankoop van een nieuwe brandspuit te Renkum en het maken van een brandspuithuis te Heelsum (in 1893 voltooid). Maar in 1893 bleek: “Brand bij G. Beekhuizen aan de Keyenbergseweg te

Renkum A443. Bij gebrek aan water kon de brandspuit geen dienst doen. Met emmers water werden de belendende percelen vochtig gehouden. De oorzaak van de brand was onbekend. De vaste manschappen der spuit waren alle present; door het niet werken der spuit behoefden de overige dienstplichtigen niet te worden opgeroepen.”

Het wordt blijkbaar ook in organisatorische zin ingewikkeld in 1894. Dan besluit de Gemeenteraad tot: “Wijziging der regeling van de brandweer-

Heelsum, het brandspuithuisje op de hoek Kastanjelaan-Kerkweg met de brandweergroep Renkum voor de Bellewagen met pomp die later in Wolfheze gestationeerd werd ter vervanging van de legerjeep. Vlnr L. Roest opperbrandmeester, T. Peelen brandwacht, G. Scheffer Brandwacht, L. van Roest Hoofdbrandwacht, H.Th. de Bruin Hoofdbrandwacht, A.A. Beekhuizen Brandwacht, A.G. van Brakel Reserve Brandwacht, G. Scheffer Brandwacht, G.W. Mom Brandwacht, S. Loenen Reserve Brandwacht, J. Schaafsma Brandwacht. Foto ca 1955. Dit brandweershuisje is ca 1960 gesloopt.

diensten, ten gevolge waarvan voortaan een vergoeding zal worden toegekend aan de bij het brandwezen persoonlijk dienstplichtigen, terwijl aan elke spuit slechts een zeker getal vaste spuitgasten verbonden blijven, die ook per keer worden betaald, in plaats van hun vroegere jaarlijkse bezoldiging.” En: “De in 1895 ingevoerde regeling omtrent de vergoeding der bij het brandwezen bevezene diensten door de over een jaar persoonlijke dienstplichten en vaste spuitgasten blijkt goed te werken. Wegens het gebrek aan water op vele punten der gemeente blijft de vermeerdering van brandputten of bij totstandkoming van een waterleiding het maken van brandkranen zeer gewenst.”

Terug kijkend zien we dat pas sinds het Gemeentebesluit voor het vijfjarrenplan van 1866 echt systematisch besloten is tot het structureren van de brandweer en tot het besteden van gemeentegeld aan de brandweerinfrastuctuur en -middelen. Voor die tijd waren het de schuttrijen die wat eenvoudig brandblusmateriaal (emmers en ladders) in beheer hadden, terwijl er een soort “dienstplicht” bestond voor alle ingezetenen bij brand, vooral sinds 1826 toen het huis Wolfhees in vlammen was opgegaan. Pas in 1922 was het pas mogelijk een vrijwillige brandweer en in 1925, als eerste in Nederland, een bosbrandweer in Renkum op te richten.

Tegen het eind van de 19^e eeuw komt een andere factor om de hoek kijken m.b.t. de brandweer. In 1896 blijkt “*De straatverlichting geschiedt nog steeds door petroleum.*” In 1897 besluit de Gemeenteraad o.a. tot: “*Het verlenen van een voorlopige concessie aan B Linn te Schoonhoven tot het leggen van gasleidingen in de openbare wegen in het dorp Renkum en het oprichten en exploiteren van een gasfabriek aldaar en aan de industriële Maatschappij te Amsterdam voor de aanleg en exploitatie van waterleiding en een centraalstation tot elektrische verlichting in het dorp Oosterbeek*” en in 1898 tot: “*Verlening van een concessie aan B. Linn voor de oprichting en exploitatie van een gasfabriek te Renkum; de oprichting van de straatverlichting aan D. Linn in de kadastrale gemeente Renkum gedurende 40 jaar of zoveel korter als uit de toepassing der concessiebepalingen zal volgen.*”

Ook de andere netwerken en leidingen kwamen toen pas in de picture. In 1899 blijkt de Gemeenteraad nog: “*Afwijzend t.a.v. concessieaanvraag der Industriële Maatschappij te Arnhem voor een waterleiding en een elektrische centrale te Oosterbeek. Aanvraag voor een concessie van F., B.A. en M. Sanders voor een gasfabriek te Oosterbeek en een voorlopige concessieaanvraag samen met H.E. Wisboom voor een waterleiding te Oosterbeek. Voorgestelde aansluiting van het dorp Renkum aan de Wagenigsche Waterleiding.*”